

דברי תורה לפרשת וישב

מאת ד"ר נעמה סט

"וירד יהודה...ויעל"

על אחריות וערבות כתנאי למנהיגות

פרשתנו פותחת ביחסי יוסף והאחים. נראה כי ברקע היחסים בתוך משפחת יעקב, מעבר ליחסים משפחתיים רגילים, ניצבת ברקע השאלה מי יהיה ממשיכו של יעקב? מי יקבל את ברכת אברהם. כך מספר לנו הכתוב שהפתרון המייד של האחים לחלום יוסף, ובהמשך גם של יעקב, קשור לשלטונו של יוסף עליהם ("המלוך תמלוך עלינו"...). בפרשות הקודמות נפרדנו ממועמדותם של ראובן (בשל מעשה בלהה) ושל שמעון ולוי (בשל מעשה דינה). הפרשה פותחת, כאמור באפשרות שיוסף, בכור רחל, ייבחר להמשיך את בית אברהם. המועמד הניצב מולו הוא יהודה, בן לאה שלאחר שמעון ולוי. נראה כי התקדויות הכתובים במעשי יהודה באה לברר את מועמדותו של יהודה כמנהיג בית יעקב.

אחריות וערבות

מבחן המנהיגות הראשון שמובא בפנינו הוא האחריות כלפי גורלו של יוסף. האח השנוא. האחים הרואים את יוסף מתקרב אליהם מבקשים להמיתו. ראובן מציע במקום זאת להשליכו לבור ובהמשך יהודה מציע למכרו לאורחת הישמעאלים הנוסעת למצרים. לכאורה, יהודה מגלה אחריות רבה כלפי אחיו. הוא מבקש להצילו ממוות קשה בבור ובמקום זאת לאפשר לו חיים, ולו חיי עבדות. אולם חז"ל אינם רואים כך את הצעתו של יהודה, ומבקרים אותה בחריפות: "כל העושה דבר ולא גמרו ובא אחר וגמרו... אף מורידין אותו מגדולתו, דכתיב: (בראשית לח) 'ויהי בעת ההיא וירד יהודה'". (בבלי מסכת סוטה דף יג, עמוד ב).

חז"ל קובעים כי הצעתו של יהודה הורידה אותו מגדולתו, ולכן בהמשך הפרשה מסופר כי יהודה "ירד" מאת אחיו. נראה כי חז"ל סוברים שהצעתו של יהודה לא נועדה להציל את יוסף, אלא את שמם של האחים. לנקותם מאחריות לגורלו של יוסף: "מה בצע פי נהרג את אחינו וקסינו את דמו. לכו ונמכרנו לישמעאלים וידנו אל תהי בו פי אחינו בשקרנו הוא". (בראשית לז, כו-כז)

פרשנות זו של חז"ל מתיישבת עם עדותו של הכתוב עצמו. בהצעתו של ראובן להשליך את יוסף לבור מעיד הכתוב: "וישמע ראובן ויצלהו מידם ויאמר לא נכנו נפש: ויאמר אליהם ראובן אל תשפכו דם השליכו אתו אל הבור הנה אֲשֶׁר בְּמִדְבַר וְיָד אֶל תִּשְׁלְחוּ בוֹ לְמַעַן הַצִּיל אֶתוֹ מִיָּדָם לְהַשִּׁיבוֹ אֶל אָבִיו". (בראשית לז, כא-כב) ביחס להצעתו של יהודה, אין הכתוב מעיד כי כוונתו הייתה להציל את יוסף, וממילא הבינו שהצעתו באה "להציל" את האחים ולנקותם מאחריות.

הבנה זו הביאה את חז"ל עוד להחמיר עם יהודה ולייחס לו באופן ישיר את ההודעה ליעקב על "מות" בנו האהוב. התורה אינה מספרת לנו מיהו שהציג את כתונת הפסים המוכתמת בדם בפני יעקב, אך חז"ל מספרים לנו שיהודה הוא שעמד בפני יעקב בספרו על גורלו של יוסף: אמר ר' יוחנן: אמר הקב"ה ליהודה אתה אמרת 'הכר נא' חייך שתמר אומרת לך 'הכר נא'. (בראשית רבה פרשה פד, יט)

אותה בריחה מאחריות באה לידי ביטוי גם בהמשך סיפור הפרשה, באופן שבו מספרת לנו התורה על הקמת התא המשפחתי האישי של יהודה: "וַיְהִי כַעֲתָה הָהוּא וַיֵּרֶד יְהוּדָה מֵאֵת אָחִיו וַיֵּט עַד אִישׁ עַדְלָמִי וַיִּשְׁמֹ חֵירָה: וַיֵּרָא שָׁם יְהוּדָה בֶּת אִישׁ כְּנַעֲנִי וַיִּשְׁמֹ שׁוֹעַ וַיִּקְחָהּ וַיָּבֵא אֵלָיָהּ". (בראשית לח, א-ב)

התורה מתארת את מעשיו של יהודה כ"ירידה". לאחר תיאור חוסר נטילת האחריות של יהודה מול יוסף באופן אישי, ממשיכה התורה לתאר את אותה התנהלות גם במישור המשפחתי של חוסר אחריותו של יהודה באשר להמשכיות בית אברהם. בהתנהגות זו רואה המדרש מעשה של בגידה! את הפסוק "כגדה יהודה ותועבה נעשתה בישראל ובירושלים כי חלל יהודה קדש ה' אשר אהב ובעל בת אל נכר" (מלאכי ב, יא) מייחס המדרש לנישואי יהודה עם בת שוע הכנענית: "אמר לו: כפרת יהודה שקרת יהודה, ותועבה נעשתה בישראל, יהודה נעשה חולין". (בראשית רבה (וילנא) פרשת וישב פרשה פה)

הקמת המשפחה הזו אינה נושאת פירות. הכתוב מספר לנו ששני בניו של יהודה, ער ואונן, נפטרו ללא ילדים. ומדרש אחר מספר שבת שוע השיאה את שלה לאשה אחרת וגם הוא לא המשיך את בית יהודה. גם מאורעות אלו אינם גורמים ליהודה לשינוי בתפיסתו. הוא אינו נוטל על עצמו אחריות שבשל מעשיו הוא, גורלו מר. הוא ממשיך ומטיל אחריות על אחרים – הפעם על תמר.

למרות כל אלה, אנו רואים שבסופו של דבר מצבו של יהודה מתהפך לטובה. נראה כי תחילת השינוי לטובה לא נעשה בבחירת יהודה, אלא ברצון ה' שמסיים את נישואיו של יהודה לבת שוע: "וַיִּרְבּוּ הַיָּמִים וַתֵּמֶת בֶּת שׁוֹעַ אִשְׁתׁ יְהוּדָה וַיִּנְחָם יְהוּדָה וַיַּעַל עַל גִּזְזֵי צֶאֱנוּ הוּא וְחֵירָה רַעְהוּ הַעַדְלָמִי תִמְנָתָה". (בראשית פרק לח, פסוק יב)

מכאן ואילך מגלגלת ההשגחה לידי יהודה הזדמנויות לתקן את אשר עיוול. בתחילה בעל כורחו ובדרך נפתלת (כשתמר נאלצת לפעול בדרכים עקלקלות), ולבסוף בהכרה מלאה ובנטילת אחריות. אותו מדרש המטיל אחריות אישית על יהודה בהעברת ההודעה על מות יוסף ליעקב, מציג את התיקון של יהודה בנטילת האחריות למעשיו עם תמר בוידויו: "צָדָקָה מִמֶּנִּי" (בראשית לח, כו).

התורה מייד מתארת כי התיקון של יהודה נושא פרי. כאשר נשא אישה תוך בגידה וחוסר אחריות לבית אברהם – משפחתו אבדה ללא רושם. ולעומת זאת אצל תמר, מייד נולדים תאומים, שמאחד מהם תצא בעתיד שושלת מלכות בית דוד, ולעתיד לבוא משיח בן דוד: "וְאֵלֶּה תּוֹלְדוֹת פְּרָץ פְּרָץ הוֹלִיד אֶת הַחֲצֹרֹן: וְחֲצֹרֹן הוֹלִיד אֶת רָם וְרָם הוֹלִיד אֶת עֲמִינָדָב: וְעֲמִינָדָב הוֹלִיד אֶת נַחֲשׁוֹן וְנַחֲשׁוֹן הוֹלִיד אֶת שִׁלְמָה: וְשִׁלְמוֹן הוֹלִיד אֶת בְּעָזָה וְבְעָזָה הוֹלִיד אֶת עֹבֵד: וְעֹבֵד הוֹלִיד אֶת יִשְׂרָאֵל וַיֵּשֶׁב הוֹלִיד אֶת דָּוִד". (רות פרק ד, פסוקים יח-כב) (אגב מעניין להשוות בין נטילת האחריות של יהודה כאן לאחר נישואיו לבת שוע והתיקון שבנשיאת תמר "צדקה ממני", לבין וידויו של צאצאו דוד המלך בוידויו "חטאתי לה", לאחר חטא בת שבע. שימו לב גם לדמיון בשמותיהן!)

יהודה יכול היה לגזור את דינה של תמר למוות (כך חשב לעשות בתחילה), אך בנקודת הזמן הזו הוא מכיר בכך שהמצב שהקב"ה גלגל לפתחו מחייב אותו לקבל החלטה. האפשרות ליטול מנהיגות כרוכה בנטילת אחריות. יהודה החל "לרדת" ולאבד את האפשרות להנהיג את ישראל בנישואיו עם בת שוע ובחוסר הערבות כלפי יוסף ("אחינו בשרנו הוא"). הוא שב ונטל אחריות ברגע שמונח לפניו הערבון שהותיר אצל תמר. המשך תיקונו של יהודה ממשיך בפרשות הבאות, כשיהודה ערב לשלומם של בנימין, 'אָנֹכִי אֶעֱרְבְנֵנּוּ מִיָּדִי תְּבַקְשֵׁנּוּ' (מג, ט), ועומד בדבריו כשנותר אצל יוסף במקום בנימין כעונש על גניבת הגביע. נראה כי התורה מתארת בפנינו את מהלך ירידתו של יהודה כדי שנוכל לעמוד על המהלך כולו – עליה לאחר ירידה. מי שעבר תהליך שכזה ראוי להנהיג ולהוביל את בית ישראל.